

GOVORA ČEŠKIH PISATELJEV SLOVENCEM

JOSEF HORA:

Gospe in gospoda, živimo v dobi, ki je dozdnevno kaj malo prijazna umetnostni tvorbi. Zdi se, da človeška duša ni nikdar doslej živela v tako dramatični, pa tudi celo tragični napetosti, kakor v teh letih. Vse polno novih vprašanj preganja posameznika in narode. Bila je svetovna vojna, prevrat za prevratom je vršel po celini, kazen zgodovine je zadela stare države. Pravičnost, ki jo je vodila človeška volja, je ustvarila malim narodom svobodo.

Zadnja generacija je zrasla na perotih nenehnih sprememb. Včlenila se je v stoletje, ki je dalo človeštvu oblast v ozračju, pa tudi ropot motorjev, ki nosijo nad sovražna mesta dež morilnega železa in razstreliva. Znanost rešuje dandanes življenje milijonom bolnih, ki bi bili nekoč obsojeni na smrt, toda druga znanost odpira s svojo službo vojni široko pot k nezaslišnemu trpljenju celih narodov.

Vprašujete se, kaj skupnega imajo vsi ti dramatični dogodki našega časa s pesniško tvorbo. Saj sta nje orodje materinska beseda in večna človeška čustvenost, nje vzmet pa večna človeška domišljija. Toda z umetnostjo je prav kakor z znanostjo: ne more se izmotati iz zakonov svojega časa. O starem fiziku pravijo, da je mirno reševal svojo geometrično nalogo v hipu, ko so v Sirakuzo vdrli sovražniki. Ta zgodovinska reminiscenca pa tudi navaja, da je znanstvenik plačal z življenjem svojo ravnodušnost nasproti zmedi sveta.

Umetnost, literatura, poezija so hkrati najnatančnejši in najbolj ranljivi organizmi človeškega stvarjanja, ki se rode le v nevidnem, rahlem svetu duha. Največje navdušenje in največji obup sta v pesnikovi duši drug tik drugega in slehern sunek v družbeno ravnovesje vpliva na njeno razpoloženost in umetniško občutljivost. Priroda, materija, vidno človeško dejanje se kažejo pesniku kot simboli notranjega sveta, duhovne narave, nadresničnosti, ki o nji sanjari pesnik prav tako kakor filozof ali človek verskega duha. Kakor je dejal Friedrich Nietzsche, verujejo pesniki, da je vanje zaljubljena sama narava, ki se nagiblje k njihovim ušesom, da bi jim šepetala svoje čare in svoje skrivnosti. Verujejo, da so med nebom in zemljo stvari, ki se o njih sanja samo njim. Toda verjemimo tudi mi, da ta vera ne raste iz človeške nečimernosti, marveč iz ljubezni do usode, iz omotičnega hrepenenja, da bi ujeli za vse druge skriti smisel življenja, njegovo tajnost, veličino in lepoto.

Več kakor pred sto leti, l. 1834., je na svoji kratki poti na jug šel skozi Ljubljano češki pesnik Karel Hynek Mácha in se tu seznanil z vašim velikim pesnikom Prešernom. Če se nam dandanes zdi, da živimo v veliki, dramatični dobi, se je gotovo videlo tudi Máchi in Prešernu, da je prav njuna doba napolnjena z velikim smislom, ki samo čaka odkritja v podobi pesniške besede. Delo, ki je ostalo za njima, je kljub vsemu individualizmu svojih piscev duhovno zrcalo njunih narodov, ki sta se oba prebujala iz dolge omedlevice rodnega jezika in duha.

Našemu Máchi ni bilo doma z rožami postlano. Veliki in zaslužni rodoljubi so ga obtoževali, da ni dovolj češki, ker se je v svoji največji pesnitvi »Maj« bavil z nesodobno romantiko in z groznim vprašanjem smrti in večnosti, medtem ko je mladi češki narod potreboval didaktičnih pesnikov, veselih in optimističnih lirikov. In vendar se je prav v Máchovi pesimistični poeziji veselila in radovala češka pesniška beseda, saj je ta poezija dokazovala, da je češki jezik dobil v Máchovi melodiki zmožnost izražanja ne samo kuhinjskih in vsakdanjih pojmov, marveč tudi skrivnosti življenja in smrti.

Ko smo se sto let po Máchovi smrti, l. 1936., spominjali njegove pesniške oporoke, smo se zavedli — in prav mladi rodovi so se tega zavedali najmočneje — da je Máchovo češtvo prav v tem, kako je izražal človeško vsebino češkega duha. Zavedli so se, da je njegovo češtvo v tisti neskončni ljubezni, s katero se je mladeniški Mácha nagibal k slabotnim in ubogim, k ponižanim in razžaljenim. Da je v tisti pesniški hrabrosti, s katero se je pesnik »Maja« s svojim junakom vred zagledal v mučno vprašanje večnosti, v žalost človeške minljivosti.

Njegovi dediči Neruda, Vrchlický in Otokar Březina so šli po isti poti kakor prvi moderni češki pesnik Mácha. Neruda je prehodil pot od nesvobode k ponosu siromaka, Vrchlický od ubožnosti k duhovnemu bogastvu sveta, Březina pa k uganki vesoljstva, v tišino večnosti, kjer se človeška duša pogovarja z Bogom in dobiva svojo najvišjo nalogo. Vsi so odkrivali svojo hrabrost v pesniški besedi, ki premaguje brezupnost z lepoto v dvomih in upih izčiščene besede. Nazorneje kakor politična zgodovina govori o rasti družbe in naroda pesniška metafora, ki je na nji ostala rosa najnotrajnejšega in najskrivnostnejšega človeškega občutja. Vaš pesnik Oton Župančič je v svoji pesmi »Duma« takole izrazil občutje tvorne sile, ki pretvarja življenjsko snov v višjo življenjsko podobo:

Gledal sem dleto kiparja: z ljubeznijo
šlo kot poljub čez belino je mramora,
s skale narahlo je snov odpoljublalo,
plahoma v nji je življenje zavzdihnilo.

Da, samo plahoma se oglašča življenje v sleherni veliki poeziji. Naš povojni pesnik Jiří Wolker, ki je bil tako zgodaj obsojen na smrt, je napisal nekoč verze:

Postal bom manjši in še manjši,
dokler ne bom najmanjši na svetu.

Tak je bil patos češke povojne poezije: ponižnost, ki se je lotevala človeka ob pogledu na strašne vojne žrtve, sočutje s človeškim trpljenjem, pesniško hrepenenje, biti eno z vsemi, ki trpe, da bi tako tudi pesniško dojeli in zajeli njihov duševni svet! Tako je pesniško zrasel že naš predvojni Petr Bezruč, ki se je vtelesil v šleskega socialno in narodno zatiranega rudarja; s silo tega simbola je ustvaril veliko, nadosebno poezijo, v kateri se človek-posameznik zliva s svojimi tovariši in z vsem svojim rodom v monumentalno pesniško podobo celotne naro-

dove usode. Pesnik ne išče lepote sam in zase, ne gradi si stolpa iz slonove kosti. In prav to potezo kolektivnosti in pesniškega zbora bi lahko našli pri mnogih današnjih čeških pesnikih, ki nočejo biti veliki samo s svojim jaz, marveč tudi s svojim mi. Zato se je češka po-
vojna poezija obračala k proletarcu in zopet iskala radosti v pesimizmu.

Gospe in gospoda, v svoji kratki besedi sem hotel povedati, da je poezija duševna podoba vsega naroda. Hotel sem reči, da si prav v poeziji podajajo sorodni narodi roke in spoznavajo v nji, kako blizu so drug drugemu. Naši in vaši pesniki so iskali lepoto svoje domovine in jaz verujem, da si je ta lepota močno sorodna. In še verujem, da sta naša in vaša poezija kakor stisk dveh bratskih rok.

KAREL NOVÝ:

Gospe in gospoda! Po pravici pravijo, da je knjiga rešila naš narod pred poginom. In zares — ni še niti dolgo od tega! V času, ko smo se rodili, je umrl naš veliki pesnik Jan Neruda, ki se je na začetku svoje pisateljske poti poznal še z Boženo Němcovo. In Božena Němcova je prispevala v liste Karla Havlička Borovskega, učenca in sodelavca Františka Palackega, očeta češke zgodovine... In tu se že nahajamo pri samih koreninah, pri Dobrovskem, Šafaříku, Jungmannu in Kollaru.

To, kar leži za temi imeni, je skoraj nepretrgana tišina; razen tlačanskih zapiskov na gradovih in kmečkih popevk samo potlačena, molče žalujoča dežela. Prekrasna gotska literarna kultura je bila vržena v plamene grmad in v vlažne kleti po Habsburžanih izropanih in ponemčenih mest.

Letos bo šele 86 let, kar je Palacký bodril Havlička, da naj spiše roman. »Če hočemo biti narod,« mu pravi v svojem pismu, »ne potrebujemo samo narodove zgodovine, marveč tudi spisov, v katerih bi se odražalo narodovo življenje. In prav tako nam je treba reprezentance v slovstvenem svetu.«

Havliček je bil kmalu nato interniran in je umrl; šest let pozneje mu je sledila Božena Němcova. Preden pa ji je smrt iztrgala pero iz rok, je spisala »Babičko«, delo, po kakršnem je klical Palacký.

Máchov »Maj« in Němcove »Babica«, čije prvi knjižni prevod so dobili prav Slovenci in sicer že l. 1862, to sta dva poglobljena temelja našega novodobnega slovstva. Zdaj se je tišina vzdramila. Plameni sicer niso več vrnili uničenih biserov, toda iz kleti so prihajala pričevanja o življenju in slavi stare češke dežele. Iz mrtvih puščin in gred so jeli teči studenčki in vrelci.

In že se vrsti ime za imenom, že rastemo ne samo literarno, marveč tudi znanstveno in politično. Na vseh straneh začenjamo dohitevati razvoj, iz katerega so nas hoteli za vedno izobčiti. Dvigamo se tudi gospodarsko. Kakšen omotično nagli pohod in rast od revolucije v letu osem in štiridesetem do Masarykove revolucije v inozemstvu ter naposled do domače revolucije 28. oktobra 1918!

Z nenavadnim, skoraj čudežnim razmahom češkega naroda sta šla

zvesto vŝtric slovstvo in umetnost, ki sta ŝe pospeŝevala sploŝno rast in ji dovajala novih energij. Ko so se politiĉni voditelji naroda dali uspravati od sladkih valov Donave, sta jih slovstvo in umetnost krepko dramila. Spomnimo se Havliĉka in Jana Nerude, pa tudi Svatopluka Ćecha, J. Zeyerja, Jaroslava Vrchlickega, A. Sove, J. S. Machara, Otokara Březine, Petra Bezruĉa. Spomnimo se Jiráska, Jana Herbena in F. X. Šalde!

In to, kar so ĉeŝki pisatelji izvrŝili s svojim znanim manifestom v letu 1917, ko so se neizprosno pridruŝili Masarykovemu glasu, je bilo vprav revolucionarno dejanje velikega drŝavniŝkega pomena. In vendar niso pisatelji storili niĉ drugega nego svojo dolŝnost, kakor jo izvrŝujejo vedno in povsod: biti v prostovoljni sluŝbi svojega ljudstva, varovati njegove sanje in hrepenenje ter njegov sen o svobodi.

Vzlic vsemu je bilo naŝe slovstveno in umetnostno ŝivljenje pred vojno siromaŝno: bilo je ŝivljenje proletarskega, nesvobodnega naroda. Mnogo talentov se ni moglo uveljaviti samo zaradi uboŝtva in so izginili brez odmeva. Ŗele v drŝavi, ki je znova dorasla za samostojnost, lahko v polni meri dohitevamo, kar sta nam vzeli dve stoletji duŝevne in telesne zasuznjenosti.

Kajpak, sedaj je naraslo obilo drugih problemov. Pred vojno je bilo vse naŝe dejanje in nehanje usmerjeno k pridobitvi samostojnosti, dandanes pa nam gre za to, da svobodo ohranimo in jo kar le mogoĉe ŝe poveĉamo.

Pred vojno je bil svet mnogo preprostejŝi. Zdi se, da so bili ĉasi tiŝine in samote, ko se je ĉlovek ĉutil gospodarja vsega stvarstva. Ljudje so mislili, da se lahko vleŝejo z vso gotovostjo in prav tako zjutraj vstanejo ter mirno nadaljujejo svoje delo. Teŝko da bi bilo priŝlo kaj vmes, kar bi jih vrglo iz ravnoteŝja, izvzemŝi smrt znancev in sorodnikov.

Ta stara idila je bila uniĉena, svete samote ni veĉ. Dandanes ni veĉ zakotnih krajev. Z mestnimi srediŝĉi nas zdruŝuje motor in tudi najoddaljenejŝe zakotje je preko radia zvezano s ŝirnim svetom. Zemlja se je zmanjŝala, stare daljave leŝe na dosegu roke, najgloblji prepadi so prevleĉeni z ŝicami civilizacije. Z letali si osvajamo najviŝje gore in stratosfero raziskujejo profesorji povsem civilnega videza in tehniĉni delavci. Podoba sveta se kar spriĉo nas spreminja s tehniko, ki sega na vsa podroĉja ĉloveŝkega dela in kajpak tudi v naŝ miselni svet. Ni se spremenil samo naĉin dela, tudi nravnost se spreminja, kakor so se predrugaĉili nekoĉ trdni zakoni in kakor popravljajo celo stare in najstarejŝe resnice.

Će so bile uniĉene stare idile in zatiŝja s copatami in pipo, ĉe so prenehale miĉne idile z domaĉnostnim vonjem levandule in s ĉarom nedostopne ŝene, ki jo je vzgoja namenila samo za ŝtedilnik in posteljo... tedaj so nastale mnogo lepŝe, preprostejŝe in vzviŝenejŝe radosti. Dandanes nudi ŝivljenje neprimerno veĉ moŝnosti, toda —. Gospodarska podlaga tega tehniĉno izpopolnjenega, poŝlahtnjenega sveta ni boljŝa. Nenadno je planila v ta svet kriza z brezposelnostjo in ga ograjala kakor nekoĉ kuga, ki zoper njo ni bilo zdravila. Tako smo ŝe v vojnem ĉasu,

še bolj pa v velikem valu krize lahko spoznavali silno proletarizacijo, ki je povsod vzbudila nezaupanje in strah.

Vojna, mir, brezposelnost, bodočnost nove države, nas samih, naših družin in družin naših znancev — nekoč se je zdelo, da so bile te reči odločene za desetletja vnaprej. Dandanes leži na nas vsa njihova teža tudi v trenutkih, ko se tega ne zavedamo. Problemi so se razširili in zaostriili. Sedaj, ko se na vseh straneh blazno oborožujejo, čutimo tudi najmanjši tresljaj na drugem koncu sveta mnogo globlje kakor kadarkoli v prejšnjih dobah.

Če stari svet izginja v novih oblikah in novih idejah, tedaj je umljivo, da se s to spremembo življenjske strukture presnavlja tudi naše slovstvo.

»Literatura ni bila nikdar zgolj opis vnanjega in javnega življenja«, pravi F. X. Šalda, »marveč neposreden izraz njegovega programatskega stremljenja. Vedno je nosila in posredno izražala tudi psihično živčno napetost, ki je bila pritajena v tej in tej družbi.« Potemtakem ne gre za ta ali oni roman, za tega ali onega pisatelja, marveč za slovstvo kot celoto, za narodno in svetovno literaturo.

V čem je torej poslanstvo češke moderne proze?

Prozo je težko izključiti iz konteksta vsega življenja in dela, ki ga preživlja in izvršuje češki narod.

Umetnost ima več funkcij: družabno, splošno in še reprezentativno, kakor je hotel Palacký. Pa vzgojno, moralno, socialno — kakor hočete. Olepševalno, kakor cvet v ženskih ustnah; resno, kakor meditativna glasba.

Literatura ... poezija in romani ... umetnost ... je to nekaka družbena nadstavba? Vsekako ni to, kar je vsakdanji kruh. In vendar menim, da mora umetnost, ki raste iz življenja, izpodbujati in razvijati, tvoriti in oblikovati samo življenje, razmnoževati njegova občutja in požlahtnjevati njegovo hrepenenje in želje, srce in možgane. Umetnost naj nam tudi pomaga v prizadevanjih po boljši ureditvi človeške družbe.

Prebiramo časnike, da bi izvedeli, kaj se dogaja okrog nas in v svetu. Listi nas združujejo z utripom sveta, z narodnimi in socialnimi kolektivi. Literatura nas združuje z notranjim dogajanjem življenja okrog nas.

Moderno življenje se je razraslo v nezaslišno širino. Novo delo, da, slehern stavek tega dela mi odkrivaj, kako globoko in kako silovito živim, kako sem spoznal svoje življenje in življenje drugih ljudi, življenje Evrope in vse zemlje; kako slutim njeno tesnobo in njene upe.

Iz neznanih prepadov in globin so privreli na dan vrelci človeških življenj, ki se na površju zlivajo v potoke, v reke; ves ta tok se vali neznano kam.

Za novim življenjem ...

Znanost posega v življenje mnogo silneje in bolj smotrno kakor kdaj poprej; posega v njegov tok, v mišljenje, v vse umetnostne sestavine. Spomnimo se tehnike, biologije, matematike, psihoanalize.

Svet se spreminja in skupaj z njim, z vsem, kar je okrog nas, s celotnim neizmernim razvojem se bistré tudi naši čuti. Z njimi vred se jasni

ali zamegljuje in po novem oblikuje človeška govorica. Naš jezik se vrednoti vedno znova in gre prav tako kakor naši pojmi skozi ogelej razvoja.

Pri nas je državna samostojnost razširila, prav za prav obogatila jezikovne možnosti, zlasti odkar se Čehi in Slovaki, ki so do oktobra l. 1918 živeli vsak zase, čedalje bolj zraščajo. Besede pa nimajo samo svojega pomena, marveč tudi svoj zvok, barvo, vonj in okus. Trudimo se, da bi poglobili in razširili njihov pomen in jih uveljavili v vseh smereh. Ni nam več vseeno, ali rabimo čist ali nečist jezik. Povzdiga jezika je ena izmed pisateljevih velikih nalog. Beseda izraža karakter ljudstva. V tem, kar delamo dandanes na tem področju, samo nadaljujemo tradicijo, vendar hkrati čistimo tudi samo tradicijo, iz katere izbiramo zgolj najboljše.

Problemi življenja, ljudstva, naroda, jezika, države, človeštva... to so večni viri pisateljevih inspiracij. Vsa neizmerna harmonična in disharmonična doba se odraža v njegovem delu, četudi ga vzameš le v najmanjšem prerezu. Za sleherni umetnikovo stvaritvijo pa stoji še spor duše s telesom, boj ne samo za čistost obrti, marveč tudi za lik, za izraz, za podobo, za misel zasnovanega dela!

To je dialektika našega stvarjanja.

Potrebno je, da romanopisci ne proučujejo samo socialne strukture, marveč tudi to, česar ni mogoče dognati s statistiko — k čemur se lahko dotipljemo samo z očmi, s čuti. Odnos literature in življenja, umetnosti in življenja se spreminja v odnos med življenjem in delom. Kajti umetnost je stilizirano in zdestilirano življenje posameznikov iz kolektiva, njih možgani, živci in srce. Iz sanj, izkušenj in podob sveta si ustvarjamo novo resničnost.

Naj strnem smisel svojih izvajanj: Funkcija literarne umetnosti je takale: Odkriva naj skrite sile in lepote, ki so v življenju, posnema lik in melodijo, ki vre v surovi masi. Poslanstvo umetnosti ni v tem, da življenje konservira tako, kakršno je; tudi v zgodovinskih romanih osvetljuje moderen pisatelj s svojim nazorom ne samo dejstva, ki so se zgodila, marveč celó sedanjost. V preteklosti so korenine sedanjosti in v sedanjosti korenini prihodnost. Hočemo iti dalje. »Večno dalje,« kakor nas je vabil Neruda.

V spoprijemih in sporih starih, izumirajočih sil z novo stvarino nastaja nova umetnost. Naravno je, da se prav na Češkoslovaškem boré pisatelji s svojimi deli za tisti novi, višji tip človeške in narodne edinice, kakor ga je hotel in oznanjal prezident Osvoboditelj.

Naj povem to beletristično: S svojimi spisi se borimo za svet, v katerem bi sleherni človek lažje, svobodneje in silneje užival svoje življenje!*

Prevedel B. Borko.

* Pisatelja Josef Hora in Karel Nový sta nastopila s češkim besedilom zgornjih govorov in z recitacijami nekaterih svojih del na literarnem večeru v ljubljanski drami dne 11. januarja 1938. Op. prevajalca.